

Gotlands runinskrifter 3

Rute socken

G 319 – G 326

Thorgunn Snædal

Rute kyrka

Det nuvarande koret och långhuset har troligen uppförts vid 1200-talets mitt och tornet under 1200-talets senare hälft. I nuvarande korets gavelröste ingår rester av en äldre kyrka; dess utseende är i övrigt obekant men den torde vara från 1100-talet eller äldre.

I kyrkans ringkammare förvaras nu två runristade gravhällar, G 319 och den svårt skadade G 320.

C. Säve redovisar ytterligare två gravhällar i Rute kyrka: G 321, som nu ligger som tröskelsten i södra långhusporten, och G 323, som försvann från kyrkan under 1800-talet och återfanns vid Ale i Bunge socken 1964. Den förvaras numera i Bunge Hembygdsmuseum.

I sina anteckningar från 1864 (S 40) uppger P.A. Säve att han iakttagit runor på ett bildstensfragment vid stordörren. Det har inte återfunnits.

På långhusets västvägg, i det sydvästra hörnet, finns en mycket skadad kalkmålning av en djävulsfigur som håller ett band med runliknande tecken, G 324.

319. Rute kyrka

Litteratur: L 1698, S 11, F 204. G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1 (dep. i Kungl. bibl.), s. 648, 736, *Runographia Gothlandica* [1] (i Ups. Soc. Scient. Acta 1743, tr. 1749), s. 59; C.G.G. Hilfelting, *Resejournal* 1800 (hs F m 57:9 i Kungl. bibl.), s. 85; N. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne*, s. 104; G. Stephens, *ONRM* 2, s. 722; C. Säve, *Runanteckningar* 15b, 1873 (ATA); Wiede, Tab. XI; S.B.F. Jansson, *besiktningsrapport* 3.5.1951 (ATA); *Gotlands Allehanda* 2.5 och 25.5 1951; Th. Snædal, *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi* (Runrön 16.) 2002, s. 131-132.

Äldre avbildningar: C.G.G. Hilfeling 1800 i Fm 57:9, Tab 21. Två odaterade teckningar och en kalkering (ATA); C. Säve teckningar i Runanteckningar 15 a och b (ATA); Odaterat fotografi av stenen uppställd i tornrummet (ATA); Nils Lagergren, foto 1972 (ATA).

Gravsten med runinskrift. Den är upprest mot tornkammarens västra vägg, 1,5 meter norr om ingången.

Stenen omnämnes första gången av Wallin i *Analecta* 1, s 648 och s. 736 och i *Runographia* 1749: In Choro Templi RUTHE. Descr. d. 5. Sept. 1744. Hilfeling avbildar hällen i sin resejournal för år 1800 och uppger att den fanns ”Uti Ruthe Kyrko Chor; framför medlersta bänkraden och Altaret.” Stenen fanns kvar i koret när C. Säve undersökte den år 1854.

På 1870-talet doldes hällen under ett trägolv. I samband med restaureringsarbete i kyrkan 1951 togs trägolvet bort och stenen återfanns på sin tidigare plats. Den undersöktes och uppmålades i april 1951 av Sven B.F. Jansson.

Mörkgrå kalksten. Trapetsoid form. Längd 196 cm, bredd upptill 76,5 cm, bredd vid fotändan 63,5 cm, tjocklek 10-12 cm. Ristningen är ett reliefhugget ringkors med korsfoten likaledes i relief. Korsets ring och fot tjänstgör som inskriftsband. Runorna i ringen är 5 cm höga och placerade innanför reliefkanten. Runorna i korsfoten avgränsas av ramlinjer. Inskriften är delvis mycket grund; på korsfoten är runorna så nötta att de inte längre kan typbestämmas med säkerhet. Då runorna målades med varaktig färg 1951 bygger denna läsning och kommentar till stor del på Sven B.F. Janssons granskningsrapport.

Inskrift (supplerad efter S 11):

si[h]tr̥is : aruar̥ : litu : giera : st[a]en : yfir : auþu-l- : broþur :
 5 10 15 20 25 30 35 40
sin : a : finlandi : do : aglia...
 45 50 55 60

*Sigtryggs arfar litu giera stain yfir Auðvald(?), brōður sinn, ā Finlandi dō
aglia...*

»Sigtryggs(?) arvingar läto göra stenen över Audvald(?), sin broder, som
dog i Finland...»

G 319. Foto: Bengt A. Lundberg 1987.

Till läsningen: Före 1 **s** är ytan skadad genom flagring. 2 **i** är upptill skadad genom en djup skåra; toppen är utnött. Av runa 3 återstår huvudstaven; strax under mitten finns en kraftig fördjupning som ej är huggen, inga säkra spår av bistavar. 4 **t** har ensidig bistav liksom övriga **t**-runor i inskriften. Runorna 6-11 är tydliga. Runa 12 ser snarast ut som ett **p** (**Þ**); sannolikt är tecknet ett felhugget **r**. I 13 **l** är bistaven mycket grund. 17 **g** är tydligt stunget. Runorna 17-23 är tydliga. Runa 24 är skadad på mitten av en djup flagring. Runorna 25-30 är tydliga. Efter 29 **i** finns en stor grop i ristningsytan. Runföljden 31-37 är delvis mycket grund. I runa 35 finns en stor urgröpning på huvudstavens mitt; i dess

kant finns möjligen spår av en **a**-bistav. I runa 37 finns en fördjupning på huvudstaven, som kan vara huggen. Runan bör snarast uppfattas som **d**. Runföljden 38-55 är tydlig. I 56 **d** är bistaven mycket grund; den är lågt placerad. Mellan 60 **l** och följande runa är ristningsytan skadad. Här kan en runa ha gått förlorad. Runorna i korsfoten är så nötta att endast ett fåtal kan typbestämmas. Resultatet av upprepade undersökningar i släpljus är att inskriften möjligen avslutas med bönen *biðin pater noster fyrir hans siäl*, där **b**-runan som inleder ordet *pater* befinner sig ungefär på mitten av den vänstra korsfotens nedersta del ('triangeln').

De äldre läsningarna är bristfälliga på flera punkter.

Wallins läsning från 1744 finns i *Analecta* och är tryckt i *Runographia*:
**...tuis : aruap : litu : giera : stain : ufir : auþueli: broþur : sin : a :
 finlante :oaklâu...**

Hilfeling (F m 57:9): **þhi : tris : aruap : litu :giera : stain :yfir : auþueli :
 broþur : sin : a : finlante : oaklu :**

S 11:

Av de äldre läsningarna är det bara C. Säves i Gutniska urkunder (S. 11) som innehåller ett försök till läsning av runorna i korsfoten:

...ee : uaps ·kni...isi ... sini : oi...

Det första namnet i inskriften *Sigtryggr* förekommer också i G 29 och G 42. Det andra namnet *Auðvaldr* förekommer i ytterligare fyra inskrifter, se G 200.

Detta är enda gången Finland nämns i de gotländska runinskrifterna, eller i runinskrifterna överhuvudtaget, men de livliga kontakterna mellan Gotland och Finland under medeltiden framgår av att Magnus Ladulås 1285 stadfäste gotlänningarnas privilegier i fråga om rätten att segla på

Karelen. Av den folkliga finska traditionen framgår också att Gotland varit välkänt i Finland och t.o.m. hade ett finskt namn: *Vuojola*. 1229 förklarar påven i ett brev att gotlänningar utfört vapen, skepp, hästar och livsmedel som de sålde till hedningarna runt Finska viken. (om Gotlands handelsförbindelser med Finland se artikeln Gotlandshandel i KLN 5, 1960, av bl.a. E. Kivikoski sp. 398, V. Niitemaa sp. 398-399 och H. Yrwing, sp. 391).

Inskriften är egendomligt formulerad; arvingarnas namn nämns inte, men troligen är det Sigtryggs söner som låtit göra stenen. Fadern kan ha varit nyligen avliden när budet om Audvalds död nådde bröderna och de har därför varit angelägna att nämna också hans namn i minnesvården. Tyvärr är inskriftens fortsättning så skadad att det inte kan fastställas om runföljden **aglia** är inledningen till en närmare bestämmelse av Audvalds dödsplats i Finland.

Audvalds kvarlevor har tydligen förts hem till Rute för att begravas där; prepositionen *yfir* 'över' talar för att stenen verkligen lagts på hans grav. Om det varit frågan om en cenotaph hade man i stället kunnat vänta sig ordvalet *æftir* eller *at*.

Hällan har konsthistoriskt daterats till 1200-talet. Korsformen har inga paralleller i det gotländska gravstensmaterialet. Märkligt nog förekommer denna korsform och korsformen på gravhällan G 322 på ett par engelska gravhällor från 1100-talet i Bakewell kyrka i Peak district, ett par mil söder om Sheffield. Något samband borde det finnas mellan dessa och hällarna i Rute, jfr G 322.¹

320. Rute kyrka

Litteratur: E. Svärdström, rapport till RAÄ, 14.7.1971, Runfynd 1970, Fornvännen 1971, s. 257-258.

¹ Den konsthistoriska dateringen är gjord av konsthistorikern fil. dr. Lennart Karlsson (muntligt meddelande), som också har påpekat likheterna mellan Rutehällarna och gravhällarna i Bakewell.

Avbildningar: H. Gustavson, foto 1971 (ATA).

Gravhäll med runinskrift. Den påträffades på Rute kyrkogård i samband med kabelarbeten i december 1970. Fyndet gjordes på omkring en halvmeters djup ett par meter söder om kyrkans koringång. Hällen flyttades in i kyrkan och placerades vid västra tornkammarväggen, norr om västportalen, i närheten av G 319.

Grå kalksten. Längd 140 cm, bredd 78-71 cm, tjocklek 8-10 cm. Gravhällens översta parti är bortvittrat, formen är svagt trapetsoid. Den ursprungliga, huggna kanten är bevarad på de båda långsidorna och vid fotändan. Hörnen nedtill är avslagna. Kanterna är inte fasade. Hällen är en liljesten, reliefhuggen med ett ringkors på trappstegsformat postament och rik växtornamentik i anslutning till korsstammen. I ett bågband ovanför ringkorset finns rester av några få, glest placerade runor med basen på bågens inre begränsningslinje.

Inskrift:

...-t-...h...

G 320. Foto: Bengt A. Lundberg 1987.

Runa 1 består av en fullständigt bevarad huvudstav och en högt placerad **k**-bistav; förmodligen är runan ett fragmentariskt **f** eller möjligen **m**; svaga, diffusa fördjupningar på platsen för en nedre **f**-bistav och en vänster bistav till **m** möjliggör formellt båda alternativen. 2 **t** med ensidig bistav är tydlig. Av runa 3 är endast övre delen av en huvudstav bevarad. Det är inte uteslutet att två små fördjupningar mellan runa 3 och 4 **h** utgör skiljetecken (:). 4 **h** är tydlig, den har ovanligt långa bistavar.

Den fragmentariska inskriften ger ingen mening. Med hjälp av ornamentiken kan hällen dateras till 1200-talet.

321. Rute kyrka

Litteratur: S 13, F 206. P.A. Säve, Reseberättelse 1864, s. 71.

Äldre avbildningar: P.A. Säve, a.a., s. 71.

Gravhäll eller gravhällsfragment, ligger nu som tröskelsten i södra långhusporten. I *Gutniska urkunder*, där den har nummer 13 i inskriftsregistret, står att den är funnen 1854.

I sin reseberättelse för 1864 beskriver P.A. Säve gravhällen som en skadad bildsten som ligger instucken under södra portalen: ”der den ligger som trappsten. Visar dock nederst ett djur, samt i kanten djupa märken av runor ... þ · ſ |...”

Sten ligger fortfarande som tröskelsten vid södra långhusportalen. Dess mätbara längd är 215 cm, bredden 68 cm, tjocklek 18 cm. I den norra kanten intill pelarfundamentet syns rester av ett inskriftsband och några runor. Några spår av den djurfigur som P.A. Säve tyckte sig skönja kan dock inte urskiljas.

Inskrift (supplerad efter S 13):

...þ · kie[rþi...]

5

... gærði...

»...gjorde...»

G 321. Foto: Bengt A. Lundberg 1993.

Till läsningen: Runa 1 **þ** har stor påse, huvudstavens nedre del är dold av pelarfundamentet. 2 **k** är 10 cm hög, bistaven och huvudstavens topp är utvittrade. Av runa 3 återstår utvittrade rester av en huvudstav. Av 4 **e** återstår svaga rester av huvudstavens ristningsbotten; på halv runhöjd finns en djup grop som bedöms vara rester av runans stingning. 6 cm till höger om runa 4 ansas möjligen svaga rester av en huvudstav. Därefter inga säkra rester av ristning på den mycket vittrade ytan. Närmast dörren är stenens kant dold av murbruk, därunder skönjes streck som skulle kunna vara toppar eller baser av 7 runor.

322. Rute kyrka

Litteratur: L 1697, S 10, F 203, W 16. C. G. G. Hilfelding, resejournal 1800 (hs F m 57:8 i Kungl. Bibl.), s. 85; J. G. Liljegren och C.G. Brunius, Nordiska Fornlemningar nr LXIV; P.A. Säve, Gotländska samlingar, hs S 40 m (1940), s. 191; Medeltida konst i Gotlands Fornsal, s. 44; A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit (i Palaestra, bd 224, s.

164, 1958 och nr 195, s. 34 (not 33); Sveriges kyrkor, Gotland 2, s. 48; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s. 132.

Äldre avbildningar: C.G.G. Hilfelings 1800 teckning i F m 57:9, Tab. 22; C. Säve teckningar i Runanteckningar 15a och 15 b (ATA); Tuschteckning av Olof Sörling, dat. Visby 1911 (ATA); A. Edle, foto utan nr. år 1932, teckning inklistrad i visitationsboken i Rute kyrka, signerad G,A, gn 30.6.1874; J. Roosvaal, odaterat foto (stenen överlavad, yngling i keps står bredvid, ATA).

Gravhäll med runinskrift. Förvaras nu i Gotlands Fornsal, inv. nr C 35.

De äldsta uppgifterna om stenen finns i Hilfelings resejournal 1800. Under avbildningen av stenen (a.a. Tab. 22) har han skrivit: ”På Ruthe Kyrkogård, söder om kyrkan: är 3. aln(ar) 10. tum lång, och 1. aln 7. tum bred. Inscriptionen är illa medfaren, att ej mera kan skönjas än här ses.”

I Gutniska urkunder anger C. Säve endast att stenen ligger på kyrkogården. Tyvärr har P.A. Säve aldrig avbildat den, men i C. Säves runanteckningar 15b (ATA) finns en teckning som troligen är en avkalkering av Hilfelings bild.

Stenen var i början av 1900-talet uppställd i tornrummet innan den flyttades till fornsalen.

Grå kalksten. Formen är rektangulär. Samtliga sidor är fasade på nedre delen. Längd 203 cm, bredd 77 cm, tjocklek 17-20 cm. Runornas höjd 5-7 cm. Ornamentiken i form av ett S:t Hans kors inflätat i en cirkel är huggen i halvrelief; likaså inskriftsbandet som löper längs stenens bägge långsidor under korset och nedre kortsidan. Inskriften börjar på den vänstra långsidan, omedelbart under korset.

Inskrift (supplerad efter äldre läsningar):

sihleiker : liṭ : kiera : stei- ...-ir : sihielm : faður : sin : biðin :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45
koos : firir : has sial
 50 55 60

Sigleiker lit giera stain yfir(?) Sighielm faður sinn. Biðin gōðs firir hans siäl.

»Sigleik lät göra stenen efter Sighjälrm, sin fader. Bedjen om godhet (dvs nåd) för hans själ.»

G 322. Foto: Bengt A. Lunberg 1989.

Till läsningen: Före 1 **s** finns en vittringsskada som går tvärs över hällen strax ovanför mitten, den har inte berört inskriften nämnvärt men delvis skadat ornamentiken. 1 **s** är spegelvänd. 4 **l** är något utvittrad. 5 **e** är tydligt stungen med en punkt, samma gäller 8 **e**, som är något utvittrad i toppen. Övriga **e**-runor i inskriften är stungna på samma sätt. I 9 **r** är

huvudstavens övre del skadad genom vittring, som också utplånat bistavens övre del. Av 10 **l** återstår de nedre 2/3-delarna av huvudstaven, och mycket diffusa spår av bistaven. Av den vänstra bistaven i 12 **t** återstår endast mycket svaga spår. Bistaven i 13 **k** är ytterst svagt skönjbar; till höger om runans mitt finns en ca 2 cm lång vågrät fördjupning som ej hör samman med runan. 17 **a** har ensidig bistav liksom övriga **a**-runor i inskriften. 19 **t** har ensidig bistav, en stor vittringsskada har tagit bort huvudstavens nedre hälft och helt eller delvis utplånat de följande runorna. Av 20 **e** återstår den övre hälften, tydligt stungen, resten borta i vittringsskadan, som också skadat 21 **i**. Av runa 22 återstår svaga rester av huvudstaven. Därefter följer ett ca 20 cm långt skadat parti utan spår av runor. Den första säkra runan på kortsidan finns 11 cm från den vänstra långsidans kant, av den återstår huvudstaven. 24 **i** är grund men säker. 25 **r** består av en 3,5 cm lång lodrät stav som utgår från den nedre ramlinjen (kortkvist-**r**). I 26 **s** är det andra och tredje ledet delvis borta i en vittringsskada. 27 **i** är något ojämn i formen. 35 **ð** är tydligt stungen med en punkt. 40 **n** har ovanligt lång bistav (4 cm). Av runa 40 återstår huvudstavens bas, 2,5 cm. 43 **ð** är ytterst grund och diffus, inuti bistavens ögla finns en grund fördjupning, som visar att runan varit stungen. I 44 **i** och 45 **n** är topparna bortvittrade. Bistavarna i 47 **o** är ytterst grunda. Bistavarna i 48 **o** är bättre bevarade och har en trubbigare vinkel än bistavarna i förgående runa. 49 **s** är ett kortkvist-**s**, den är 2,5 cm lång och utgår från den övre ramlinjen. Av 50 **f** återstår diffusa rester av huvudstaven och ytterst svaga spår av bistavarna. Av runa 51 **i** återstår toppen och basen. I 52 **r** är toppen bortvittrad. 54 **r** har samma utseende som 25 **r**. Mitt på huvudstaven i 59 **i** finns en grop med skarpa kanter som ej är huggen. Bistaven i 60 **a** är mycket kort. I 61 **l** saknas bistavens spets. Därefter inga spår av runor.

Äldre läsningar:

Hilfeling 1800: **sihleik : ...litu giera : stein iftir : sih--um : faþur : sin ...**

salu : has

O.v. Friesen 1922: **sihleiker : --r · kiera : stei- iir : sihielm : faþur : sin :**

-iðin : kooz : firir : hasseal.

Om former med **ei** i stället för väntat **ai** se G 325. Namnet *Sigleikr* förekommer också i G 35 (*Siglaikr*). *Sighielmr/Sighialmr* inte är belagt i andra gotländska runinskrifter men förekommer några gånger i fastlandets vikingatida inskrifter (*Sighialm_R*).

Uttrycket *biðin gōðs* är en uppmaning till menigheten att bedja om godhet, dvs nåd, för den avlidnes själ; det förekommer också i inskrifterna G 282, G 284 och G 295.

Den konsthistoriska och runologiska dateringen av G 322 erbjuder många svårigheter. I vissa avseenden gör runinskriften ett ålderdomligt intryck, bl.a. förkommer kortkvist-**r** (r) två gånger, vilket är unikt i det medeltida materialet även om **r**-runan, (ʀ) förekommer i gotländska runinskrifter ända fram till 1300-talet. Om användningen av palatalt-*r* i de gotländska inskrifterna se G 242. **s**-runorna har inte den typiska gotländska formen och **r**-runorna har öppen form, dessa drag skulle kunna tala för en datering till tidigt 1200-tal eller t.o.m. sent 1100-tal. Förekomsten av en stungen **p**-runa, **ð**, talar dock emot en så tidig datering, därför förefaller det troligt att inskriften, trots de arkaiska dragen, tillkommit under 1200-talets andra del, liksom G 319.

Liksom G 319 har denna sten en motsvarighet i Bakewell i England. Det bör finnas ett samband mellan Rute hällarnas utformning och gravstenarna i Bakewell som härstammar från 1100-talet. Hur detta samband har sett ut är dock svårt att fastställa, se G 319.

Om användningen av S:t Hans korset i Norden se L. Karlsson, *Mediaeval Ironwork in Sweden I* (1988) s. 294-296 och där anförd litteratur.

323. Rute kyrka. Nu i Bunge kulturhistoriska museum

Litteratur: S 12, F 205. P.A. Säve Reseberättelse 1864, s. 71; G Stephens ONRM 2 (1867-68), s. 772; Wiede, Tab XII; G. Svahnström, fyndanmälan till RAÄ 24.6.1964 (ATA); S.B.F. Jansson, besiktningsrapport 10.4.1965 (ATA); Th. Snædal, *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi* (Runrön 16.) 2002, s. 177.

Äldre avbildningar: G. Svahnström, foto taget på fyndplatsen 1964 (Gotlands Fornsal); G. Trotzig, foto 1965 (ATA).

Gravhäll med runinskrift. Den förvaras sedan 1965 i Bunge kulturhistoriska museum. De äldsta uppgifterna om stenen finns i C. Säves *Gutniska urkunder*, där den har nummer 12. Enligt Säve hittades stenen 1854, men han lämnar inga närmare fynduppgifter. 1864 besökte P.A. Säve Rute kyrka. Enligt hans reseberättelse låg stenen på kyrkogården "...vid L. Koparfue graf". Därefter finns inga uppgifter om stenen förrän den återfanns 1964 vid Ale gård i Rute socken, ca 4 km sydost om kyrkan. När den hamnade där är okänt, men enligt upphittaren, Gunnar Ahlqvist i Lärbro (avliden 1993), skulle den ha legat vid ett båtsmanstorp i socknen innan den på 1890-talet hamnade i Ale.

När hällen återfanns låg den som tramphäll framför ett tillfälligt obebott mindre boningshus. Efter önskemål från Bunge museum flyttades stenen till museet sommaren 1964. Våren 1965 granskades den där av S.B.F. Jansson. Hällen låg då ca 5 meter sydost om den plats där museets bildstenar står resta. 1981 flyttades den in i den s.k. Fornhallen, där den nu förvaras.

Ljusgrå kalksten med inslag av fossiler. Formen är svagt trapetsoid, längd 159 cm, bred upptill 69 cm, nedtill 62 cm, tjocklek 13 cm. Runornas höjd är 8,5-9 cm. Ristningsytan är gropig och ojämn, vittringsskadad och trampsliten.

Inskriften har börjat vid den övre (bredare) kortsidan, där har ett stycke huggits bort så att inskriften har skadats; endast baserna av 6-7 runor kan nu skönjas. I inskriftsbandet längs långsidorna har ett enkelt vinklat ornament ristats in (zigzag-mönster) medan resten av inskriften befinner sig sängs den nedre kortsidan.

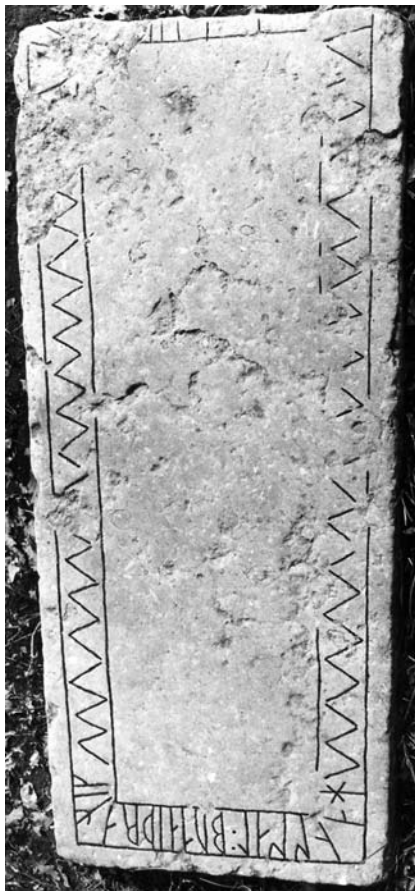
Inskrift:

.....-.....-.....-..... **hans sal : butaiþr a mik**

5 10 15 20 25

...*hans sāl. Būtaiðr ā mik.*

»...hans själ. Botaid äger mig.»

G 323. Foto: Helmer Gustavson 1981.

Till läsningen: Resterna av runa 1 finns längst upp i vänstra hörnet, den består av en 4 cm lång överdel av en huvudstav, ristad diagonalt mot runorna längs kortsidan, riktningen visar att den inte är en del av vinkelornamentiken. Ca 3 cm till höger om runa 1 finns 3 cm av övre delen av en huvudstav; resten av dessa två runor är borta i den kraftiga vittringsskadan i stenen övre vänstra hörn. Av runorna 3, 4, och 5 återstår nedre delen av huvudstavarna, inga säkra spår av bistavar; en fördjupning till vänster om runa 5 bedöms vara naturlig. Av runa 6 återstår 4 cm av huvudstavens nedre del, basen har dragits något nedanför ramlinjen. Mellan runorna 6 och 7 finns ett 9 cm långt vittrat parti utan spår av runor. Efter ornamentet längs den högra långsidan vidtar resten av inskriften. 8 **h** är välbevarad. 9 **a** har ensidig bistav liksom övriga **a**-runor i inskriften, huvudstavens bas är borta i en punktformig vittring, som också tagit bort basen i 10 **n**, som för övrig är välbevarad och har ensidig bistav. 11 **s** och 12 **s** har gotländsk form. 13 **a** är välbevarad, likaså 14 **l**. Därefter sannolikt ett skiljetecken i form av kolon. 15 **b** är tydlig. I 16 **u** är huvudstavens bas bortvittrad. 17 **t** är tydlig, ensidig bistav. Samma gäller 18 **a** som har kort ensidig bistav. 19 **i** och 20 **p** är tydliga. 21 **r** har formen. Mellan denna runa och 23 **m** finns möjligen resterna av ett skiljetecken i form av kolon. I 24 **i** är basen borta genom förslitning. 25 **k** är tydlig. Därefter inga spår av skiljetecken före början av ornamentiken. 10 **n** och 23 **m** är ristade snett mot nederdelens högra respektive vänstra hörn. Inga spår av ornamentik på ristningsytan innanför inskriftsbandet.

Inskriften disposition är lite oklar. Orden ...*hans sāl* tyder på att hällen varit lagd över en man, men i inskriftens avslutning *Būtaiðr a mik* tillägnas den en kvinna.

Kvinnonamnet *Būtaiðr* (< *Bōthaiðr*) förekommer bl.a. i G 231 och G 295. Om växlingen *Bōt-/Būt-* i gotländska personnamn se Th. Snædal, a.a. s. 197-198.

Hällen är svår att datera men torde tillhöra senmedeltiden, 1400- eller 1500-talet. Detta är det enda belägget i runinskrifterna på skrivningen *sāl*. Även om skrivsättet varierar mycket i detta ord, har det i allmänhet bruten form, *siāl*, *siel*, se Th. Snædal, a.a. s. 216.

324. Rute kyrka

Litteratur: E. Svärdström, Runfynd 1970, Fornvännen 1971, s. 258.

Avbildningar: H. Gustavson, foto 1971 (ATA).

I samband med granskningen av G 320 1971 uppmärksammade E. Svärdström några runtecken i den fragmentariskt bevarade 'skvallerscenen' på långhusets västvägg, i det sydvästra hörnet. Djävulsfiguren håller ett inskriftsband med runor eller runliknande tecken. Figuren är 57 cm hög, bandets bredd är 38 cm och runtecknens höjd 2,5-3 cm.

Inskrift:

kisk---...

Det är inte troligt att inskriften har haft något språkligt innehåll, tecknen har nog mera en symbolisk funktion.

Målningen är ett verk av den s.k. Passionsmästaren och härstammar från 1400- talets andra hälft. I Linde kyrka finns en välbevarad skvallerscen av samme mästare; i den scenen markeras de skrivna orden enbart med streck (E. Lagerlöf. Linde kyrka. Gotlands kyrkor, band 7:2. 1981, s. 46, 50-51).

G 324. Foto: Bengt A. Lundberg 1989.

Skvaller-scener är vanliga motiv i kyrkornas kalkmålerier över hela Sverige (B. Söderberg, *De gotländska passionsmålningarna och deras stilfränder* (1942), s. 309-312.) Deras uppgift är att påminna människorna om att inte uppföra sig olämpligt under gudstjänsten, gräla eller skämta. I den medeltida predikosamlingen *Själinna Tröst* (utgiven av Samuel Henning i SHSS nr 209) finns, under rubriken *Her sigx huru thu skalt hafwa thik i kyrkionne*, följande berättelse: ”En gång när en helig biskop höll gudstjänst såg hans mässdjäkne djävulen sitta i en glugg och skriva ner alla dem som viskade och tisslade i kyrkan. När pergamentet var fullskrivet tog djävulen det mellan tänderna och försökte spänna ut det för att få plats med flera namn. Men när han drog i skinnlappen gick den plötsligt sönder och djävulen for bakåt och slog huvudet i väggen, då log mässdjäknen. Då straffade biskopen djäknen och frågade varför han log. Djäknen berättade vad han sett. Då manade biskopen djävulen att berätta vad han skrev. Han svarade: ”Jag

skriver upp alla onyttiga och fåfänga ord som folket talar i kyrkan”.
Därför skall människan inte viska eller tala i kyrkan.”

Om skvaller-scener i medeltida kalkmålerier och litteratur se även S. Kaspersen, ICO 1984:2, s. 29ff, *Kristus på korset og de sladrende kvinder* och där anförd litteratur.

325. Valla, Rute socken. Nu i Bunge hembygdsmuseum

Litteratur: F 202. Gotlandsposten 22.10.1900 (ATA); Gotlands Allehandas julnummer 1923 (ATA), dnr 1659/23 (ATA); Bunge museums fyndbok för år 1923; Th. Snædal, Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi (Runrön 16.) 2002, s. 85.

Äldre avbildningar: Holm, foto 1900 (ATA). J.W. Hamner, foto 1923 (ATA).

Fragmentarisk runsten. Förvaras sedan 1923 på Bunge hembygdsmuseum, där den är rest ca 100 m öster om museets huvudingång.

I museets fyndbok för år 1923 har Theodor Erlandsson skrivit följande redogörelse för fyndet av fragmenten och deras transport till Bunge:
”Runsten av vidstående utseende (bläckteckning av stenen finns i marginalen). För några år sedan fann jag i en trappa i ett medeltidshus vid Valla i Rute socken den största biten av denna sten. Då den dagligen nöttes, tog jag med den till museet. Ett par år senare fick jag meddelande om att man funnit en bit till, den näst största, och lät hämta den. Efter ytterligare ett par år hade man funnit den tredje biten, den minsta, som använts till golv och var mycket sliten. I fjor hämtades den hit på cykel av fil. magister Herbert Gustavson, som då vistades här på besök. Inskriptionen är fortfarande defekt, men de ord som saknas äro av mindre betydelse: dem kan man gissa sig till.

Den 26 juli 1923 (i år) besökte professor Otto von Friesen och apotekare Hamner från Stockholm museet, varvid de fotograferade stenen, sedan de med färg fyllt i runorna.”

Enligt fyndboken var det också professor von Friesen som föreslog att stenarna skulle ”förses med en rygg och fot av cement och uppställas bredvid den lilla bildstenen såsom prov på huru bildstenarna på 1000-talet övergått till runstenar”. Så skedde också och den hopsatta stenen står ännu strax bakom de stora bildstenarna från Hammars i Lärbro, ca 100 m öster om museets huvudingång.

Fragmenten har passning till varandra men stenens topp saknas, dessutom saknas en bit av den vänstra basdelen. Materialet är ljusgrå kalksten med inslag av hårdare material. Stenen är delvis trampspliten och vissa partier är gropiga och ojämna. Det största fragmentet, som utgör stenens bas är 86x55x14 cm. Det näststörsta (vänsterkanten) är 58x42x14 cm och det minsta (högerkanten) är 45x43x14 cm. Hopsatta har fragmenten storleken 91x91x14 cm. Hela konstruktionen med cementifyllnaden är 116 cm hög, 91 cm bred och 14 cm tjock. Inskriften löper i ett U-formad inskriftsband utan ornamentik, runhöjden är 8,5-9,5 cm

Inskrift:

× **rolau... : -et : reisa : ...btir : friþ : beon : sun si-...**

5 10 15 20 25 30

Rō(ð)laug(?) lēt reisa eptir(?) Friðbiorn, sun sinn...

»Rolög lät resa (stenen) efter Fridbjörn, sin son.»

G 325. Foto: Helmer Gustavson 1981.

Till läsningen: I 1 **r** är huvudstaven grund men tydlig, toppen är borta i en vittring och bistaven är vittringsskadad på två ställen. Runan har varit mycket smal till formen. 2 **o** har ensidiga bistavar snett nedåt vänster. 3 **l** är vittringsskadad i toppen, men bistavens ristningsbotten är bevarad i vittringen. I 4 **a** är basen borta i brottkanten; den dubbelsidiga bistaven är tydlig. Av 5 **u** återstår 5 cm av huvudstaven och 3 cm av bistaven, resten av runan är borta i brottkanten. Troligen har en runa gått förlorad mellan de båda fragmenten, där en liten kilformad bit av stenen är borta.

Inskriften på nästa fragment är mycket trampspliten, den inleds med ett skiljetecken i form av kolon. Av runa 6 återstår huvudstaven, grund men säker; inga spår av bistaven. 7 **e** är stungen med en punkt. 8 **t** har ensidig bistav, basen borta i en trampsplitning. 9 **r** är mycket grund, toppen och basen borta. I 10 **e** är basen borta i en vittringsskada, runan

är stungen med en punkt. Övre delen av 11 **i** är vittringsskadad. 12 **s** är ytterst grund och kan endast följas genom ristningsbottens skuggning. 13 **a** har dubbelsidig bistav, av den högra delen återstår endast svaga spår av ristningsbotten.

Efter skiljetecknet finns inga spår av ristning på detta fragment fram till brottkanten. I det tredje fragmentets övre högra hörn, intill brottkanten, finns rester (6 cm) av ramlinjen, inga spår av runor. Inskriften fortsätter sedan i vänsterkanten på det tredje fragmentet, med toppstycket torde 6-7 runor ha gått förlorade.

Av 14 **b** återstår 5 cm av huvudstavens övre del och bistavens övre båge och början av den andra bågen. 15 **t**, 16 **i** och 17 **r** är välbevarade liksom 18 **f**, vars huvudstav är något ojämn i sin övre del, 19 **r** och 20 **i**. 21 **p** är skadad genom att brottet har gått tvärsigenom runan. 22 **b** är tydlig men något vittringsskadad. I 23 **i** är stingningen delvis utvittrad. 24 **o** har ensidiga bistavar snett nedåt vänster. 25 **n** och 28 **n** har ensidig bistav, som dock skär något över huvudstaven. 26 **s** är välbevarad. I 30 **i** är den övre delen kraftigt vittringsskadad. Av runa 31 återstår toppen av huvudstaven (2 cm), resten borta i brottkanten.

O. v. Friesens läsning 1923 är i stort sett identisk med den som här redovisas.

Namnet *(H)rōðlaug* tycks ha varit sällsynt. Utöver detta belägg förekommer det endast i en försvunnen runinskrift från Glanshammars kyrka i Närke (N 28). Förleden *(H)rōð-* hör dock till de mest använda i det gotländska runmaterialet. På sländtrissan G 326 finns möjligen namnet *(H)rō(ð)þrūðr(?)* inristat med runor.

Namnet *Friðbiorn* är inte belagt tidigare i det nordiska runmaterialet. Det förekommer inte i medeltida källor i Sverige eller Norge, men är välbelagt i det danska namnmaterialet.

Stavningen **reisa** för verbet *raisa* är inte belagd i någon annan gotländsk runinskrift däremot är skrivning med **ei** för väntat **ai** i inte ovanlig på norra Gotland från vikingatiden och ända fram till slutet av 1400-talet eller t.o.m. längre eftersom de är belagda i den s.k. Cod. B av Gotalagen från 1470 (Th. Snædal, a.a. s. 199). Troligen har det funnits en tendens till en övergång till *ei* i dessa trakter även om *ai*-former så småningom tog över även där.

Sin närmaste motsvarighet har G 325 i den försvunna G 272 Tingstäde, vars inskrift var anbringad i två U-formade band. Inskrifter av denna typ brukar hänföras till 1000-talet.

Det kan inte fastställas var G 325 ursprungligen restes men det troligaste är att den stått i närheten av den gård där den senare hittades.

Uppgifterna om det medeltidshus där fragmenten påträffades är inte exakta, troligen avses ett litet medeltida hus vid Lilla Valla som nu används som förrådsbod.

326. Valla, Rute socken. Nu i Gotlands Fornsal

Litteratur: F 202. G. Svahnström, rapport till RAÄ 23.10.1941 (ATA); O. v. Friesen brev till G. Swahnström(?) 2.2.1942 (Gotlands Fornsal).

Äldre avbildningar: Iwar Andersson, foto 1942 (ATA).

Sländtrissa av bly. Förvaras i Gotlands fornsal, inv.nr C 9212:6. Kopia i SHM, inv.nr 22835. Föremålet hittades i augusti 1941 vid en arkeologisk undersökning av en medeltida huslämning vid Stora Valla i Rute socken. Platsen är belägen strax norr om en mindre avtagsväg från stora landsvägen Valleviken – Rute kyrka österut mot Puttersjaus, ca 200 m från huvudvägen. Avsikten med undersökningen var att fastställa byggnadens plan och karaktär.

Vid undersökningen hittades ett 20-tal lösfynd, däribland blytrissan, som hör till fynden från det övre golvet.

Materialet är bly med glänsande brunaktig yta. På flera ställen finns fördjupningar och skador där små fragment av ytan har fallit bort.

Trissan är konformad, bottendiameter 3 cm, toppens diameter 2 cm, höjd 1,8 cm, hålet i mitten är 1,3 cm i diameter.

Runt trissan har en inskrift med runor och runliknande tecken skurits in med vass kniv. Graden i huvudstavarnas vänstra kanter är ännu tydlig även om trissan bär spår av flitig användning. Runorna är 1-1,3 cm höga. Många är skadade i topparna genom skadorna i trissans övre kant.

Inskrift:

r o p r i u p r o n k ---

⁵ ¹⁰
(H)rōprūd̥r(?)...

»Rotrud(?)...»

G 326. Foto: Bengt A. Lundberg 1996.

Till läsningen: 1 **r** har sluten form. 2 **o** har dubbelsidiga bistavar, snett uppåt höger. 3 **p** är skadad på flera ställen genom bortfall på ytan. 4 **r** är skadad i toppen. 5 **i** består av ett lodrätt streck, på båda sidor om huvudstavens mitt finns djupa skador. I runa 6 är **u** är säker, från bistavens övre del går en linje snett uppåt höger, den vänder sen i skarp vinkel och svänger in mot bistavens bas, troligen skall den uppfattas som

bindruna **ūþ**. 7 **r** är skadad i toppen. Tecknena 8 och 9 är svåra att beskriva. Runa 8 tycks bestå av en huvudstav och två bistavar som går snett uppåt vänster och avslutas i djupa punktformade jack; huvudstaven är snett ristad. 9 **n** har dubbelsidiga bistavar, vid toppen finns en skada som går ända fram till toppen av 10 **k**, som är säker. De sista tre tecknena är tydliga. Mellan inskriftens sista runa och den första är utrymmet 1,5 cm. Framför 1 **r** finns två diffusa vågräta streck.

Runorna **onk** är säkra. De tre sista tecknen kan vara någon form av bindrunor eller bomärken.

O. v. Friesen föreslår i sitt brev till Gunnar Swanström(?) att inskriftens första 7 runor innehåller kvinnonamnet (*H*)*rōþrūðr*. Han konstaterar också att det är visserligen inte belagt i Norden men var vanligt på kontinenten från alemaniskt till västfrankiskt område (Schweiz till Nordfrankrike), där det förekommer i växlande former, ”däribland *Hruodrud*, *Rodrud*, *Chrotrudis*” (jfr. också Försteman, *Altdeutsches Namenbuch*, sp. 896-897).

O. v. Friesen förmodar att namnet införts till Gotland med kristendomen eller i tidig kristen tid. Namnskicket på Gotland avviker dock kraftigt från övriga Skandinavien och kan ha bevarat kontinentalgermanska namn i större utsträckning än andra områden i Norden.

Det kan också noteras att förleden (*H*)*rōð-* är mycket vanlig i gotländska namn, både i kvinno- och mansnamn. På den fragmentariska runsten som hittades i 1900-talets början vid ett annat medeltidshus i Valla, G 325, återfinns kvinnonamnet (*H*)*rō(ð)laug*, runskrivet **rolaug**. Det är säkert denna vanliga förled som också återfinns på sländtrissan. Även om efterleden *-þrūðr* inte i övrigt är belagd i det gotländska runmaterialet, finns det knappast skäl att anta att den inte kan ha använts på Gotland liksom i övriga Norden under vikingatid och medeltid.

Sländtrissor av bly är inte kända från andra fynd på Gotland, men ornerade trissor av detta material har hittats vid skilda tillfällen på fastlandet, bl.a. vid Alvastra och Vreta kloster.

Material tillsammans med runorna och de mystiska tecken leder till tanken att trissan också kan ha fungerat som amulett. Bly är ett vanligt material i amuletter och förstärkte genom sina egenskaper runornas magi. Om användningen av bly se Andreas Oldeberg i KLN 2, sp. 14-22 (1957).

Föremålet och fyndomständigheterna tyder på en datering till medeltiden; närmare än så är inskriften svår att tidsfästa.